

ΔΗΝΑΡΙΟΝ ΚΟΜΜΟΔΟΥ
ΕΚ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΝΟΤΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ¹

Ίδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει δηνάριον Κομμόδου προερχόμενον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἔτους 1955 καὶ εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς· τοῦτο δὲν εἶναι δημοσιευμένον εἰς τοὺς οἰκείους καταλόγους. Κατωτέρω παραθέτω σύντομον περιγραφὴν καὶ ἄλλων τινῶν νομισμάτων εὑρεθέντων κατὰ τὴν ἰδίαν ἀνασκαφήν².

Κόμμοδος 176 - 192 μ. Χ.

Ἄργυροῦν. Δηνάριον ↑↘ 2.53 γρ. Ἐμ. LAVRELCOM MODVSAVG. Κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος· δαφνοστεφῆς δεξ. Ὅπ. IVN O R EGINA. Ἡ Ἥρα ἰσταμένη ἄρ., κρατοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς σκῆπτρον· παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς τᾶώς. (Πίν. 3,1).

Ἀθῆναι (;) 297 - 255 π. Χ.

- 1) Χαλκοῦν. Ἐμ. Τελείως ἐφθαρμένον. Ὅπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθαρμένη. Διπλοῦν σῶμα γλαυκός, μετὰ μιᾶς κεφαλῆς (;). Βλ. SVORONOS, Les monnaies d'Athènes, πίν. 22, ἄρ. 35 κ. ἐ.
- 2) Χαλκοῦν. Τελείως ἐφθαρμένον, πιθανῶς τοῦ ἰδίου τύπου.

Ἀθῆναι 229 - 30 π. Χ.

- 1) Χαλκοῦν. Ἐμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετὰ κορινθιακοῦ κράνους. δεξ. Ὅπ. Α ΘΕ. Ζεὺς ἰστάμενος πρὸς δεξ. καὶ ἑξακοντίζων τὸν κεραυνόν· ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. καὶ ἄρ. πῖλοι Διοσκούρων. ↑↘ 5.63 γρ. Βλ. SVORONOS, ἔ.ἀ. πίν. 81, ἄρ. 32 - 39³.

1 α) Εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὸν ἐπίτιμον Δ/τὴν τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ἰωάνν. Μηλιάδην, ὁ ὅποιος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἐμὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν ὡς ἄνω περιγραφομένων νομισμάτων καὶ τῶν ὑπολοίπων, τῶν εὑρεθέντων κατὰ τὰς μεταγενεστέρως ἀνασκαφὰς Ν. τῆς Ἀκροπόλεως, τὰ ὅποια ἐν καιρῷ θὰ δημοσιευθοῦν.

β) Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν Δ/τὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χρ. Καρούζον, διότι μὲ διη-

κόλυνεν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην.

2 Ἐκ τῶν ἑνδεκα νομισμάτων, τὸ ἐν ἧτο ἄργυροῦν καλῆς διατηρήσεως, τὰ ὑπόλοιπα δὲ ἦσαν χαλκᾶ ἄρκετὰ ἐφθαρμένα.

3 Ὁ SVORONOS χρονολογεῖ γενικῶς τὸν τύπον αὐτὸν μεταξὺ τοῦ 229 - 30 π.Χ., ἢ J. P. SHEAR, Hesperia 2, 1933, πίν. VII, ὁμάς II, περὶ τὸ 110/100 π.Χ. καὶ ἢ M. THOMPSON, The New Style Silver Coinage of Athens, σ. 529, εἰς τὸ 156/5 π.Χ.

2) Χαλκοῦν. Ὅμοιον ἐφθαρμένον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν διακρίνονται τὰ σύμβολα. Βλ. SVORONOS, ἔ. ἀ. πίν. 81, ἀρ. 17 κ. ἐ. (Πίν. 3,2).

Ἀθηναίων Κληρούχων Δήλου 167/6 π. Χ. καὶ ἀργότερον

Χαλκοῦν. Ἐμ. Τέτιξ. Ὅπ. [ΑΘΕ]. Ἀμφορεὺς ↑↑ 1.65 γρ. Βλ. SVORONOS, ἔ. ἀ. πίν. 107 ἀρ. 55 κ. ἐ. J. P. SHEAR, *Hesperia* 2, 1933, σ. 260/1, ὁμάς Κ. (Πίν. 3,3).

Κώνστανς ΙΙ 641 - 668 μ. Χ.

Χαλκοῦν. Ἐμ. Ἐπιγραφὴ ἐφθαρμένη. Κώνστανς ΙΙ ἀγένειος, ἰστάμενος κατ' ἐνώπιον κρατῶν σταυρὸν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ σφαιῖραν διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ὅπ. Μ ἀρ. Α δεξ.

N
E
O

 ἄνω σταυρός. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως. ↑↘ 4.26 γρ. Βλ. B.M.C. I, σ. 268, ἀρ. 101 κ. ἐ. M. THOMPSON, *The Athenian Agora*, σ. 70, ἀρ. 1818a. Χρονολογία νομίσματος: 641-651 μ. Χ. (Πίν. 3,4).

Ἀνώνυμα Βυζαντινὰ

Χαλκοῦν. Ἐμ. + ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ἰησοῦς Χριστὸς ἰστάμενος κατ' ἐνώπιον ἐν τῷ πεδίῳ ΙC ΧC Ὅπ. ΙC ΧC εἰς τὰ ἄκρα σταυροῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἐκ σφαιριδίων. ΝΙ ΚΑ ↑↓ 7.06 γρ. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου¹. (Πίν. 3,5).

Χαλκοῦν. Ἐμ. ΙC ΧC. Προτομὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐνώπιον. Ὅπ. Λατινικὸς σταυρὸς μετὰ σφαιριδίων εἰς τὰ ἄκρα καὶ φυτικῶν κοσμημάτων εἰς τὴν βᾶσιν. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου. ↑↓ 5.45 γρ.². (Πίν. 3,6).

Ἀλέξιος Α' 1081 - 1118 μ. Χ.

Χαλκοῦν. Ἐμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ Ἀλεξίου τοῦ Α' κατ' ἐνώπιον. Ὅπ. Προτομὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐνώπιον. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως ↑↑ 2.04 γρ. βλ. B.M.C. II, σ. 548, ἀρ. 37-40, πίν. LXV, ἀρ. 12. M. THOMPSON, ἔ. ἀ. σ. 74, ἀρ. 1883. (Πίν. 3,7).

1 α) B. M. C. II, σ. 480, πίν. LX, ἀρ. 6, 7, Class III, Θεοδώρα θυγάτηρ Κωνσταντίνου VIII, 1055/6 μ. Χ. β) A. BELLINGER, N. N. M. 35, πίν. I ἀρ. 8, Class III καὶ γ) M. THOMPSON, ἔ. ἀ. σ. 73, ἀρ. 1866, Class C, 1034 - 1041 μ. Χ.

2 α) J. SABATIER, *Description générale des monnaies Byzantines*, τόμ. II, σ. 235 πίν. LVIII ἀρ. 15,

τὸ ἀναφέρει ὡς νόμισμα τῶν Λατίνων Αὐτοκρατόρων τῆς Κων/πόλεως 1204 - 1261 μ. Χ. β) A. BELLINGER, ἔ. ἀ. πίν. II, ἀρ. 6, Class IX, ἐποχῆς Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἀνήκον εἰς τὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκόπησαν διὰ τοὺς Σταυροφόρους. γ) M. THOMPSON, ἔ. ἀ. σ. 74 ἀρ. 1872, Class I, 1078 - 1081 μ. Χ.

Τέλος ἐν τελείως ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον νόμισμα μὴ δυνάμενον νὰ ταυτισθῆ ἐπ' ἀκριβῶς.

Ὡς ἐλέχθη κατ' ἀρχάς, ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων νομισμάτων μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ρωμαϊκὸν δηνάριον τοῦ Κομμόδου (πίν. 3,1), τοῦ ὁποίου ἡ ἐμπροσθία ὄψις εἰκονίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τῆς ἀντιστοίχου ἐπιγραφῆς, ἐνῶ ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ἀνήκει εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ αὐτοκράτειραν Λουκίλλαν¹. Δηλαδή ἔχομεν ἓνα διφυᾶ (hybrid) τύπον νομίσματος, πρᾶγμα ὃχι ἀσύνηθες εἰς τὴν ρωμαϊκὴν νομισματοκοπίαν². Ἡ νεανικὴ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἀφ' ἑνὸς³ καὶ ἡ ἐπιγραφή LAVRELCOM MODVAVG ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὁποία χαράσσεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Κομμόδου μεταξὺ τοῦ 177/8-181 μ. Χ.⁴ ἐπιτρέπουν εἰς ἡμᾶς τὴν χρονολόγησιν τοῦ νομίσματος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ κοπὴ τῶν νομισμάτων τῆς Λουκίλλας ἤρχισε περὶ τὸ 164 μ. Χ., ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη τὸν Λ. Οὐῆρον, καὶ ἐξηκολούθησεν, ὡς φαίνεται ἐκ νομισμάτων κοπέντων εἰς Ἀλεξάνδρειαν κατὰ τὸ 12^{ον} ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Αὐρηλίου, 171/2 μ. Χ.⁵, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τὸ ἔτος 169 μ. Χ.

Τὸ εὐρεθὲν ὅμως δηνάριον, ἐντὸς τοῦ Δ. τοίχου τῆς Α. ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς, ἐκόπη ἐν Ρώμῃ, εἶναι δὲ μία ἀπόδειξις τῆς συνεχίσεως τῆς νομισματοκοπίας τῆς ἐν λόγῳ αὐτοκρατείας καὶ μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην καὶ δὴ μέχρι τοῦ 181 μ. Χ. περίπου, δηλαδή δέκα ἔτη ἀργότερον ἀπὸ τὸ ἔτος τῆς κοπῆς τῶν ἀλεξανδρινῶν νομισμάτων. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, δηλαδή ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἡ ρῆξις μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, ἡ δὲ Λουκίλλα ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Κομμόδου ὡς αὐτοκράτειρα.

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

1 R. I. C. III σ. 275 ἀρ. 772, B. M. C. IV, σ. 431, ἀρ. 333 καὶ Ὡσαύτως εἰς τὸ R. I. C. ἔ. ἀ. σ. 438, ἀρ. 633, ἀναφέρεται ὡς μὴ χρονολογημένον, νόμισμα χαλκοῦν (dupondius) τοῦ Κομμόδου, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀνήκει εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Κρισπίναν (R. I. C. σ. 443, ἀρ. 681).

2 α) Ἀσσάριον, ἔμ. τύπος Λ. Οὐῆρου καὶ ὄπ. τύπος Φαυστίνας II ἢ Λουκίλλας (R. I. C. ἔ. ἀ. σ. 332, 1496 β) Σηστέρτιοι καὶ ἀσσάρια, ἔμ. τύπος Φαυστίνας καὶ ὄπ. τύπος Μ. Αὐρηλίου (R. I. C. ἔ. ἀ. σ. 351, ἀρ.

1720 - 1724) γ) Δηνάριον, 202/210 μ. Χ. Ἔμ. Σεπτίμιος Σεβήρος (R. I. C. IV, 200) ὄπ. Ἰουλία Δόμνα (R. I. C. 538), P. R. FRANKF, F. M. R. D. IV₁, 1148, 694. Τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα παραδείγματα διφυῶν τύπων ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς μακρᾶς σειρᾶς τοιούτων νομισμάτων.

3 MAX WEGNER, Die Herrscherbildnisse in Antoinischer Zeit, σ. 68.

4 R. I. C. III, σ. 267 καὶ 368.

5 B. M. C. IV, εἰσαγωγὴ σ. CXIII.

Νομίσματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς Νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἔτους 1956